

## KONSTITUCINIS TEISMAS 1938 M. LIETUVOS KONSTITUCIJOS PROJEKTE

**Prof. habil. dr. Mindaugas Maksimaitis**

Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Teisės istorijos katedra  
Ateities g. 20, 2057 Vilnius  
Telefonas 271 45 39  
Elektroninis paštas tistk@ltu.lt

*Pateikta 2003 m. gruodžio 11 d.  
Parengta spausdinti 2004 m. gegužės 2 d.*

**Pagrindinės sąvokos:** konstitucija, įstatymas, teismas.

### S a n t r a u k a

Straipsnyje, remiantis pastaruoju metu atliktų archyvinės medžiagos duomenų paieškų rezultatais, siekiama patikslinti lietuvių teisinėje literatūroje nusistovėjusį teiginį, jog tarpukaryje Lietuvoje konstitucinės justicijos problematika analizuota tik teoriškai.

Priešingus Konstitucijai įstatymus paskelbusi neturinčiais galios, 1922 m. Lietuvos valstybės Konstitucija nenumatė mechanizmo, užtikrinančio šio reikalavimo gyvybiškumą. Konstitucijos projektą rengusi komisija manė tenkintis konstitucinėmis nuostatomis, įpareigojančiomis: Seimą – nepriimti Konstitucijai prieštaraujančio įstatymo, Respublikos prezidentą – saugoti Konstituciją, taigi neskelbti Konstitucijai prieštaraujančių įstatymų, Ministrų kabinetą ir ministrus – vykdyti Konstituciją, taigi nekontrasinguoti prieštaraujančių Konstitucijai įstatymų.

Aktyviai propaguodamas konstitucinio teismo idėją profesorius M. Römeris buvo įsitikinęs, kad Lietuvoje jį steigti dar nepribrendusios sąlygos, nes konstitucinis teismas esantis „institucija, tinkama ramiam, nuo audrų apsaugotam, konstitucingumo gynimui“, o Lietuvoje konstitucinė santvarka dar nesanti nusistovėjusi.

Nepaisant to, ketvirtojo dešimtmečio antroje pusėje pradėjus rengti naujos Konstitucijos projektą, numatyta steigti konstitucinį teismą, todėl į projektą įtrauktos normos, reglamentavusios konstitucinio teismo sudėtį, teisės kreiptis į konstitucinį teismą subjektus, leistinus konstitucinio teismo nagrinėjimo objektus, galimus konstitucinio teismo sprendimo padarinius. Tiesa, praėjus šiek tiek laiko visi straipsniai, skirti konstituciniam teismui arba užsimenantys apie jį, iš projekto buvo išbraukti.

Konstitucinės justicijos konstitucijos projekte atsisakyta projekto rengėjams įsitikinus jos nesuderinamumu su autoritariniais konstitucijos pagrindais: įstatymų leidybai esant pri skirtai Respublikos prezidento veiklos sričiai, konstitucinio teismo veikla, kontroliuojanti įstatymų kokybę, neišvengiamai turėjo žeišti plačiai diegiamus valstybės vadovo autoritetą ir galias.

Lietuvių teisinėje literatūroje nusistovėjęs teiginys, jog tarpukario nepriklausomoje Lietuvos valstybėje konstitucinės justicijos klausimu buvo apsiribojama tik teoriniais išvedžiojimais ir jos aktualumo įrodinėjimu. Tačiau pastaraisiais metais, nagrinėjant archyvinę Lietuvos 1938 m. Konstitucijos projekto rengimo medžiagą, paaiškėjo, kad šioje valstybėje jau ir realiai brandinta konstitucinio teismo steigimo mintis. Idėjai tapti kūnu tuokart sutrukdė susiklosčiusi teisiniu požiūriu originali situacija, išryškinusi konstitucinės justicijos nesuderinamumą su pagrindinėmis rengiamos Konstitucijos nuostatomis, su pačia jos doktrina.

Demokratiška Steigiamojo Seimo 1922 m. priimta Lietuvos Valstybės Konstitucija tradiciškai fiksavo formalų teisinį Konstitucijos prioritetą teisės šaltinių sistemoje. Jau pradičiame jos projekto variante buvo teiginys, kad įstatymas negali prieštarauti Konstitucijos nuostatomis; jei taip atsitiktų, įstatymas neturėtų galios ir negalėtų būti skelbiamas [1, lap. 19]. Įsigaliojusioje Konstitucijoje ši mintis atsispindėjo straipsniuose, nurodančiuose, jog valstybėje neturi galios joks įstatymas, priešingas Konstitucijai (3 str.), jog lieka galioti tik tie iki Konstitucijos paskelbimo dienos galioję įstatymai, kurie jai neprieštarauja ir nebus jos nustatyta tvarka panaikinti ar pakeisti (106 str.). M. Römerio nuomone, šią taisyklę atspindėjo taip pat ir Konstitucijos 102–103 straipsniai, reglamentuojantys Konstitucijos keitimo ir papildymo tvarką ir neleidžiantys Konstitucijos pakeisti ar papildyti paprastu įstatymu. Iš to plaukia, kad paprastas įstatymas negali Konstitucijai prieštarauti, nes prieštaraudamas faktiškai ją keistų [2, p. 2].

Priešingus Konstitucijai įstatymus paskelbusi neturinčiais galios, Lietuvos Valstybės Konstitucija tuo apsiribojo ir nenumatė mechanizmo, užtikrinančio šio reikalavimo gyvybiškumą. Konstitucinė justicija pirmojoje XX a. pusėje dar nebuvo paplitusi, tarpukaryje Europoje ją tebuvo konstitucionavusios Austrija ir Čekoslovakija. Šių šalių 1920 m. priimtose konstitucijose įvedė institucijas, įkūnijančias konstitucinio teismo idėją: remiantis šiomis konstitucijomis buvo sudaryti konstituciniai teismai, kuriems tam tikra tvarka leista skųsti parlamento išleistus įstatymus, nes jie neatitinka konstitucijos, tikintis, kad šie įstatymai bus panaikinti. Federacinių valstybių Vokietijos ir Šveicarijos konstitucijose atsirado artimos šiam teismui institucijos: sukurta teisminė federacijos subjektų leidžiamų vietinių įstatymų federacinio konstitucingumo kontrolė. Šią negausią praktiką susidomėję analizavo tiek konstitucinės justicijos idėjos entuziastai, tiek ir skeptikai arba net priešininkai, joje ieškodami naujų *pro* ir *contra* argumentų.

Į Steigiamojo Seimo atstovų svarstant Konstitucijos projektą išsakytus nuogąstavimus, kad nurodytieji Lietuvos Konstitucijos straipsniai esantys deklaratyvūs, nes Konstitucija nenumatanti mechanizmų, kas ir kaip turi saugoti Konstituciją, kas ir kokia tvarka turi spręsti, ar įstatymai neprieštarauja Konstitucijai, įtikinamesnių atsakymų nepateikta [3, p. 64]. Nesureaguota net į Lietuvos teisininkų draugijos rekomendaciją į Konstitucijos projekto skyrių „Teismas“ įrašyti, be kitų, dar ir teismo funkciją tikrinti įstatymų konstitucingumą [4, p. 51]. Atvirkščiai, Konstitucinės komisijos parengtame ir Seimui pateiktame projekte įstatymų konstitucingumo kontrolės klausimu buvo įrašyta neigiama nuostata – teismas tinkamai išleistų ir paskelbtų įstatymų teisėtumo nesvarsto [5, p. 38], arba kitaip tariant, nesvarstomi klausimai dėl Seimo priimtų įstatymų suderintumo su Konstitucija.

Toks komisijos siūlymas sukėlė neigiamą Seimo atstovų reakciją. Steigiamojo seimo posėdyje siūlyta, jog Seimui išleidus prieštaraujantį Konstitucijai įstatymą, aukščiausiasis Lietuvos teismas – Vyriausiasis Tribunolas – turėtų turėti teisę reikalauti, kad toks įstatymas nebūtų vykdomas [6, p. 87]. Tačiau priimtoje Konstitucijoje apie teisminę įstatymų konstitucingumo kontrolę apskritai neužsiminta.

Išsamesnį Steigiamajame Seime vykusios diskusijos dėl Konstitucijos 3 straipsnio vertinimą yra pateikęs J. Žilys [7, p. 39–40]. Jis priėjo prie išvados, kad „įstatymų konstitucingumo principo įtvirtinimas Konstitucijoje reiškė, jog teisėtumo doktrina buvo pripažinta kaip vienas svarbiausių visuomenės ir valstybės raidos dėsnių“, tačiau „be specialaus teisinio reguliavimo tokia funkcija liko tik demokratinė abstrakcija“ [7, p. 41].

Tiesa, komisijos, rengusios Konstitucijos projektą, pirmininko A. Tumėno įstatymų konstitucingumo užtikrinimo klausimu pareikšta nuomonė buvo kitokia. Jis teigė, kad 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucija, skelbdama apie priešingų Konstitucijai įstatymų valstybėje negaliojimą (3 str.), įpareigojusi Seimą Konstitucijai priešingo įstatymo nepriimti, viena svarbiausių konstitucinių Respublikos prezidento pareigų, užfiksuotų Konstitucijoje (42 str.) formuluojamos jo priesaikos tekste, buvusi Konstitucijos saugojimas, tad Konstitucijai priešingo įstatymo jis negalėjęs skelbti, pagaliau Konstitucijos nuostatos, pavedusios Ministrų kabinetui Konstitucijos vykdymą (58 ir 61 str.), užkirtusios ministrams galimybę priešingą Konstitucijai įstatymą kontrasignuoti. Iš viso to, A. Tumėno nuomone, plaukė, kad Konstitucijoje esama net keletos saugiklių, užtikrinančių įstatymų atitikti Konstitucijai, todėl neva nematyta reikalo tam tikslui dar papildomai steigti specialią instituciją – konstitucinį teismą arba leisti kontroliuoti įstatymų konstitucingumą įprastam bendrosios kompetencijos teismui [8, lap. 8, 9].

Trečiojo dešimtmečio viduryje įstatymų konstitucingumo problemas lietuvių mokslinėje teisinėje literatūroje ėmėsi analizuoti Lietuvos universiteto Konstitucinės teisės katedros profesorius M. Römeris. Visapusiškai argumentuotais, plačiai apžvelgiančiais užsienio teoriją ir praktiką savo darbais jis ne tik supažindino lietuvių teisinę visuomenę su konstitucine justicija, bet ir labai pagyvino domėjimąsi ja.

Savo mokslinės karjeros pradžioje (1925 m.) M. Römeris teigė, jog parlamentui nepriklauso teismo veiklos kontrolė, taigi ir teismas negalys kontroliuoti parlamento veiklos; teisminė parlamento kontrolė, paremta sankcijomis, esą tik jį žemintų, todėl teismai savo sprendimuose negalį abejoti įstatymais; teismas negalys kontroliuoti įstatymų konstitucingumo ir tuo pagrindu juos naikinti, šios teismo veiklos rezultatu galys būti ne įstatymų, pripažintų nekonstitucingais, panaikinimas, o tik atsisakymas juos taikyti [2, p. 5, 6, 10, 13], kaip kad jau buvo daroma JAV. Čia pat jis teigė, jog konstituciniai teismai ginčams dėl įstatymų konstitucingumo spręsti būtų nesuderinami su tuometinių valstybių valdžios konstrukcija ir todėl tokia teismo funkcija nesanti praktikuojama [2, p. 9].

Netrukus, labiau įsigilinęs į problemą, kurią nagrinėjo teisinės valstybės problematikos kontekste, M. Römeris pagaliau tapo konstitucinio teismo, kaip institucijos, skirtos teisminei įstatymų konstitucingumo kontrolei, šalininku.

Teismo funkcijai, kuri, pasak jo, galinti būti sėkmingai naudojama ne tik gyventojų, bet ir valstybės institucijų veiklos teisėtumui kontroliuoti ir užkirsti kelią neteisei [9, p. 40], M. Römeris teisinėje valstybėje skyrė ypač svarbų vaidmenį. Kadangi valdžios funkcija esti paskirstyta trims autonomiškomis valstybės organų sistemoms, valdžios institucijų darbus kontroliuojantis teismas, M. Römerio nuomone, turėtų susidėti iš trijų sudėtinių dalių: konstitucinio teismo, skirto įstatymų leidybos organų veiklos konstitucingumui vertinti, administracinio teismo ir kasacinio teismo, kurie vertintų atitinkamai administracinių ir teisminių institucijų veiklos teisėtumą [9, p. 45; 10, p. VII].

Štai šiuos teismus – konstitucinį, administracinį ir kasacinį – M. Römeris laikė „kerti-nėmis institucijomis teisinės valstybės organizacijoje“ [11, p. 29], kurių sistema visiškai baigiama formuoti „tikrai aukštajame teisinės ir valstybinės kultūros laipsnyje“ [9, p. 45].

M. Römeris įrodinėjo, kad speciali įstatymų konstitucingumo kontrolė yra pranašesnė už atsitiktinę *quasi* kontrolę, atliekama įprastinių bendrosios kompetencijos teismų, kurie, spręsdami konkrečias bylas ir jose susidūrę su, jų manymu, neteisėtais valstybės institucijų aktais, apsiriboja tokių faktų konstatacija arba atsisako jais (jei tai norminiai aktai) vadovautis. Tokia *quasi* kontrolė, pasak M. Römerio, esanti netinkama jau vien dėl „įstatymo netaikymo“ sąvokos nelogiškumo: įstatymas arba yra, arba jo nėra; jei nekonstitucingas įstatymas nebelaikomas įstatymu ir netaikomas, reikia, kad jo visai nebūtų, nes vieni teismai jį gali interpretuoti kaip antikonstitucingą, kiti, priešingai, kaip konstitucingą. Pakitusia M. Römerio nuomone, „problemos išsprendimas“ glūdįs konstitucinio teismo funkcijoje [9, p. 119–120].

Konstitucinį teismą, trečiajame–ketvirtajame dešimtmečiuose dar mažai pažįstamą, dar mažiau valstybiniame gyvenime prigijusią ir teorijoje tebeįnėjimą konstitucinę instituciją, M. Römeris vertino kaip „aukščiausiąjį pasiekiamą teisėtumo laipsnį“ [9, p. 3].

Tapęs karštu konstitucinio teismo šalininku ir propaguotoju, M. Römeris į šio teismo steigimą pačioje Lietuvoje žiūrėjo skeptiškai. Tai apmąstydamas jis vaizdavosi, kad šis žingsnis dar būtų per ankstyvas, nes Lietuvoje „konstitucinis ir iš viso teisinis gyvenimas dar nėra tokiai reformai subrendęs“, konstitucinė santvarka nesanti nusistovėjusi, o konstitucinis teismas esantis „institucija, tinkama ramiam, nuo audrų apsaugotam, konstitucingumo gynimui“ [9, p. 4]. Jaunai Lietuvos respublikai, M. Römerio nuomone, iki konstitucinio stabilumo tuomet dar buvę toloka.

Tokiai M. Römerio pažiūrai, išsakyta 1931 m., neabejotiną poveikį padarė palyginti neseniai, 1926 m. gruodžio 17 d., dešiniųjų jėgų Lietuvoje įvykdytas perversmas ir Respublikos prezidento 1928 m. oktrojuota valstybės Konstitucija, kurią visuomenės įspūdžiui dėl nedemokratiško jos priėmimo būdo sušvelninti buvo pažadėta per dešimt metų „patikrinti“ referendumo keliu. Tačiau kai po keleto metų, 1936 m. pabaigoje Lietuvos Vyriausybė sudarė Valstybės Tarybos komisiją naujos konstitucijos projektui rengti, susidėjusią iš žymių to meto teisininkų B. Masiulio, K. Račkausko ir V. Mašalaičio, darbui einant į pabaigą – dar ir L. Ciplijausko bei D. Krivicko, vadovojamą šios Tarybos pirmininko St. Šilingo [12, lap. 318], šios Komisijos narių nuomonė jau buvo kita. Jie ėmėsi darbo, nuoširdžiai tikėdamiesi, kad šio darbo rezultatas – nauja Lietuvos Konstitucija – šįkart bus ne tik ilgalaikė, bet ir verta pačių veiksmingiausių priemonių, užtikrinančių, kad paprastieji įstatymai nemėgintų kėsintis į Konstitucijoje įtvirtintus valstybės pagrindus.

Viena naujos Konstitucijos projekto ypatybių ta, kad nuo pirmųjų Konstitucijos variantų jame atsirado nuostatos, skirtos konstituciniam teismui. Pradžioje negausios, jos sparčiai gausėjo ir tobulėjo. Šias nuostatas Komisija rengė ir tobulino su išskirtiniu atsidėjimu ir 1937 m. pradžioje jos Konstitucijos projekte jau sudarė ištisą normų sistemą, gana detaliai aprėpusių nemažą svarbiausių konstitucinės justicijos klausimų: konstitucinio teismo vietą Lietuvos teismų sistemoje ir jo sudarymo tvarką, teisės kreiptis į konstitucinį teismą subjektus, leistinus konstitucinio teismo nagrinėjimo objektus, galimas konstitucinio teismo sprendimo pasekmes.

Konstituciniam teismui skirti straipsniai projekte nebuvo specialiame atskirame skyriuje, daugiausia jų buvo skyriuje „Teismas“, nedidelė dalis – skyriuje „Įstatymai ir sutartys“.

Pirmieji projekto variantai numatė, kad konstitucinis teismas būsias Vyriausiojo Tribunolo padalinio, pirmininkaujamu paties Vyriausiojo Tribunolo pirmininko [13, lap. 335]. Tačiau netrukus nusistatyta konstitucinį teismą konstruoti kaip savarankišką instituciją, tiesiogiai nesusijusią su bendrosios kompetencijos teismais.

Nusistatyta, jog konstitucinis teismas susidės iš pirmininko, jo pavaduotojo ir trijų teisėjų. Visus juos septyneriems metams turėjo skirti Respublikos prezidentas, nenumatant galimybių sprendžiant šį reikalą jo nuožiūrą koku nors būdu varžyti. Tad Lietuvos konstitucinio teismo sudėtis turėjo skirtis nuo austriškojo (kur visi dvidešimt teisėjų buvo renkami parlamento) ir čekoslovakio (keturi profesionalūs teisėjai ir trys teisininkai, parinkti politinės galios institucijų) pavyzdžių.

Projekte buvo pažymėta, kad konstitucinio teismo santvarką ir teiseną nustatysias paprastas įstatymas.

Teisę teikti konstituciniam teismui spręsti įstatymo ar jo dalies konstitucingumo klausimą projektas numatė Ministrų tarybai arba bent trečdaliui Seimo narių, taip pat teismams – Vyriausiajam Tribunolui arba dar tik planuotam, bet iš tikrųjų taip ir neįsteigtam administraciniam teismui [13, lap. 325]. Verta atkreipti dėmesį į tai, kad teisė kreiptis į konstitucinį teismą, be to, buvo numatyta taip pat ir Respublikos prezidentui, kuris, prieš tvirtindamas Seimo priimtą įstatymą ar ratifikuodamas sudarytą tarptautinę sutartį, galėjo, kilus abejonei, klausiti konstitucinio teismo nuomonės dėl jų atitikties konstitucijai.

Konstitucijos projekte, sekant čekoslovakų pavyzdžiu, numatyta leisti konstituciniam teismui tikrinti tik tokio įstatymo ar atskiros jo nuostatos konstitucingumą, nuo kurios įsigaliojimo dar nėra praėję treji metai, nors įstatymo konstitucingumo apskundimo ir tikrinimo ribojimą tam tikru terminu, priklausančiu nuo jo galiojimo trukmės, M. Römeris laikė nelogišku [9, p. 150]. Projekte taip pat buvo nurodyta, kad konstituciniam teismui negali būti siūloma išsakyti savo nuomonę dar ir dėl teisės aktų, dėl kurių jis jau kartą nustatyta tvarka buvo ją išsakęs. Turėta omenyje atvejai, kai konstitucinis teismas Respublikos prezidento prašymu dėl jų projektų jau buvo pateikęs išvadą prieš juos tvirtinant, arba konstituciniam teismui kartą jau nusprendus skundą, abejojančią konkretaus įstatymo konstitucingumu, atmesti. Šią nuostatą M. Römeris siejo su žinomu principu „*non bis in idem*“, niekam, pasak jo, neleidižiančiu pakartotinai kelti to paties įstatymo nekonstitucingumo klausimą [9, p. 152].

Manyta, kad įstatymas arba jo nuostata, konstitucinio teismo pripažinta neatitinkančia Konstitucijos, turėsianti nustoti galios visa arba tik tos jos dalys, kurios pripažintos nekonstitucingomis. Be to, konstitucinis teismas kiekvienu atveju savo sprendime privalėsias nustatyti, kokia tvarka ir nuo kurio laiko konkretus, pripažintas nekonstitucingu įstatymas ar jo nuostata nustoja veikti [14, lap. 71–72]. Projekte nurodoma, kad konstituciniam teismui Seimo priimtame ir pristatytame Respublikos prezidentui tvirtinti įstatymo projekte ar ratifikuoti tarptautinėje sutartyje nustačius neatitiktį Konstitucijai, prezidentas paprasčiausiai tokio įstatymo netvirtina ar sutarties neratifikuoja.

Taigi Konstitucijos projektas gana išsamiai ir aiškiai išreiškė pozityvų ją rengusios Komisijos narių požiūrį į konstitucinį teismą ir jo reikšmę valstybei.

Reikia pasakyti, kad konstitucinio teismo idėja apskritai buvo moderni, žvelgianti į ryt-dieną. Pats jos modeliavimo Konstitucijos projekte faktas rodo, kad Lietuvos teisininkai būsimoje Konstitucijoje užsibrėžė nustatyti demokratinio pobūdžio, teisinei valstybei būdingą mechanizmą, skirtą įstatymų konstitucingumui kontroliuoti ir užtikrinti. Tačiau kartu negalima neatsižvelgti ir į tai, kad realizuotos Konstitucijos projekto nuostatos dėl konstitucinio teismo galėjo tapti viena prevencinių priemonių, turėjusių saugoti rengiamos autoritarinio pobūdžio Konstitucijos nustatytą režimą nuo mažai tikėtinu, bet potencialiai galimų demokratinio pobūdžio kėsinimūsi į ją Seimo išleistais įstatymais. Juolab šį tikslą pasiekti turėjo padėti projekte modeliuojama konstitucinio teismo sudarymo tvarka – jo teisėjų skyrimas diskrecine Respublikos prezidento galia.

Konstitucinio teismo projektas Lietuvoje tuokart nebuvo įgyvendintas. Savotiškas netikėtumas, kad vos įpusėjus projekto rengimą, visi straipsniai, skirti konstituciniam teismui arba užsimerantys apie jį, iš konstitucijos projekto be užuominos apie priežastis ir nežinia kieno iniciatyva buvo išbraukti [12, lap. 336–338]. Nuo to laiko prie konstitucinio teismo institucijos reglamentavimo Konstitucijos projekte nebegrįžta. Įsigaliojusioje Lietuvos Konstitucijoje teliko bendro pobūdžio tradicinė nuostata, išreikšta jos 106 straipsnyje: „Įstatymai, kurie yra priešingi Konstitucijai, neturi galios“. Bet šios taisyklės realizavimui Konstitucija, kaip ir ankstesnieji Lietuvos pagrindiniai įstatymai, nebenumatė jokių įstatymų konstitucingumo tikrinimo procedūrų ir jokių institucijų, turėjusių teisę tikrinti įstatymo atitiktį Konstitucijai.

Tvirtu mūsų įsitikinimu, nuostatų dėl konstitucinio teismo eliminavimas iš rengiamos Konstitucijos buvo susijęs su susiklosčiusia padėtimi, kai konstitucinė justicija kažkam iš valdančiosios viršūnės pasirodė esanti nesuderinama su kai kuriomis pagrindinėmis tos pačios Konstitucijos nustatytomis autoritarinės valstybės konstrukcijomis.

Kad tai taptų aišku, reikia atkreipti dėmesį bent į dvi naujosios Lietuvos Konstitucijos normų grupes.

Pirma, labai svarbu pažymėti, kad įstatymų leidybą Lietuvos Konstitucija priskyrė Respublikos prezidento veiklos sričiai, jo vieno nuožiūrai pavesdama privalomos galios visiems valstybės įstatymams suteikimą. Šią funkciją prezidentas turėjo vykdyti: a) tvirtindamas ir skelbdamas įstatymais Seimo priimtus įstatymų projektus (108 str.). Literatūroje buvo pripažįstama, kad „ne pats Seimas, o Respublikos prezidentas sprendžia, ar Seimo svarstytas ir priimtas įstatymo projektas yra tinkamas ar ne“ [15, p. 340]; b) pats savarankiškai leisdamas

įstatymus – tai Konstitucija jam pavedė, kai Seimo ar jo sesijos nėra (110 str.). Pasak literatūroje pateikto komentaro, Prezidentas, leisdamas įstatymus, „neveikia Seimo įgaliojimu, jis nėra taipogi laikinas Seimo pavaduotojas, bet jis veikia savistoviai, Konstitucijos jam suteikta galia; todėl ir jo išleisti įstatymai yra visais atžvilgiais lygūs Seimo išleistiems“ [16, p. 35]. Taigi Konstitucijos projektuose numatyta konstitucinė justicija neišvengiamai tiesiogiai turėjo reguliuoti reikšmingą Respublikos prezidento veiklą įstatymų leidybos srityje.

Antra, tuo pat metu naujoji Konstitucija Lietuvoje įtvirtino autoritarinę valstybę, kurioje „visos institucijos yra sudarytos ir veikia vieno asmens valios vyravimo ir atsakomybės principu“ [17, p. 324]. Visa konstitucinio režimo konstrukcija buvo paremta Respublikos prezidentu, Konstitucijai pasidarė būdingas „prezidento galios sustiprinimas iki lemiamos jos reikšmės“ [18]. Skelbdama, kad valstybės „priešakyje yra Respublikos prezidentas. Jis vadovauja Valstybei“ (3 str.), Konstitucija valstybei nustatė vieną vadovybę, įtvirtindama, kad valstybės valdžia, vykdoma Respublikos prezidento, Seimo, Vyriausybės ir Teismo, yra „vienatija ir nedaloma“ (4 str.), Konstitucija ir formaliai atsisakė liberalinėms konstitucijoms būdingo valdžių padalijimo, nes šias „skirtingas funkcijas derina prezidento vienijančios valios vaidmuo“ [19, lap. 38]. Konstitucija nustatė režimą, kuriam esant „visos institucijos yra sudarytos ir veikia vieno asmens valios vyravimo ir atsakomybės principu“ [17, p. 324].

Taigi akivaizdu, kad konstitucinė justicija, kontroliuodama „vadovaujančio valstybei“ prezidento veiklos įstatymų leidyboje kokybę tų įstatymų konstitucingumo prasme, turėjo aiškiai paliesti ir kartu žeisti ne tik prezidento galias, bet ir paties aukštinamo valstybės vadovo autoritetą.

Teisinei logikai būtų prieštaravusi taip pat projektuota nuostata dėl potencialių teisės oficialiai suabejoti Respublikos prezidento valia išleistų įstatymų konstitucingumu ir apskūsti juos konstituciniam teismui subjektų – Ministrų tarybos ir Seimo, nes abi šias institucijas Konstitucija buvo subordinavusi tam pačiam prezidentui, abiejų jų funkcionavimo galimybės priklausė nuo prezidento valios, ir tai aiškiai matyti iš to, jog prezidentas pats vienas, net be Ministrų tarybos atstovo kontrasignacijos, galėjo skirti ir atleisti ministrą pirmininką ir, jo teikimu, kitus ministrus (74, 97 str.), galėjo duoti sutikimą iškelti jiems baudžiamąją bylą (103 str.); nuo Seimo nepriklausančiam prezidentui Konstitucija suteikė teisę bet kada savo nuožiūra jį paleisti (81 str.) arba anksčiau laiko uždaryti jo sesiją (87–88 str.).

Be viso to, Konstitucija skelbė, jog prezidentas neatsakingas už savo, kaip prezidento, galios veiksmus, o už kitus veiksmus negali būti traukiamas atsakomybėn, kol vadovauja valstybei (73 str.). Paties A. Smetonos viešai išsakytu įsitikinimu, prezidento atsakingumo nustatymas nesiderintų su Konstitucijos jam suteiktu autoritetu [20, p. 153]. Konstitucija taip pat nenumatė galimybės prezidentą atstatyti iš pareigų ar nušalinti anksčiau laiko. Tad suprantama, kad oficialus galimybės kam nors įtarti prezidento veiklą leidžiant įstatymus esant nekokybišką, jo valia įsigaliojusius įstatymus laikyti neatitinkančiais Konstitucijos pripažinimas, juolab teisės tikrinti tų įstatymų kokybę jų konstitucingumo požiūriu kam nors suteikimas būtų tiesiogiai griovę principines Konstitucijos nuostatas.

Apie diktatoriškos valstybės santykį su konstituciniu teismu M. Römeris yra užsiminęs tik ta prasme, kad teismo funkcija tegalinti būti veiksminga demokratiškai besitvarkančioje valstybėje, nes diktatoriško režimo valstybėje ši funkcija aukščiausiųjų valstybės institucijų darbų tiesiog negalinti pasiekti, teismas čia būna tiesiog bejėgis [11, p. 24]. Apie tai, kad konstitucinis teismas – institucija, būdinga demokratinei, teisinei valstybei, autoritarinio pobūdžio konstitucijos kontekste būtų nonsensas, nesiderinantis su principinėmis jos nuostatomis, kad apskritai šis teismas dera ne kiekvienai konstitucijai, jis, deja, nėra.

Vieninteliu įstatymų konstitucingumo garantu įsigaliojusi 1938 m. Lietuvos Konstitucija paliko valstybei vadovaujantį Respublikos prezidentą, kuris tuos įstatymus pats arba leido, arba tvirtino ir skelbė.

## Išvados

1. Laikotarpiu tarp dviejų pasaulinių karų, kai konstitucinė justicija Europoje dar nebuvo paplitusi ir ją tebuvo konstitucionavusios tik Austrija ir Čekoslovakija, konstitucinio teismo idėjos Lietuvos valstybėje jau buvo gyvos ir aktyviai diskutuojamos.

2. Įgyvendinti konstitucinio teismo idėjas buvo nusistatyta ketvirtojo dešimtmečio antroje pusėje, ėmus rengti naujos Lietuvos Konstitucijos projektą. Komisija, rengusi projektą, į jį įrašė ištisa bloką normų, reglamentavusių svarbiausius konstitucinės justicijos klausimus – konstitucinio teismo sudėtį, teisės kreiptis į konstitucinį teismą subjektus, leistinus konstitucinio teismo nagrinėjimo objektus, galimus konstitucinio teismo sprendimo padarinius.

3. Konstitucinio teismo Konstitucijos projekte atsisakyta, išaiškėjus jos nesuderinamumui su autoritarinio pobūdžio konstitucijos pagrindais: įstatymų leidybai esant priskirtai Respublikos prezidento veiklos sričiai, įsigaliojusi konstitucinė justicija, kontroliuojanti įstatymų kokybę, neišvengiamai turėjo žeisti plačiai į valstybės organizaciją diegiamus valstybės vadovo autoritetą ir galias.



## LITERATŪRA

1. Lietuvos Valstybės Konstitucijos projektas // Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), fondas 1557, apyrašas 1, byla 168.
2. Römeris M. Įstatymų konstitucingumas // Teisė. 1925. Nr. 7.
3. Steigiamojo Seimo darbai. 180 pos. 1922 m. kovo 8 d.
4. Teisininkų draugijos Konstitucijos projektas, kiek jis liečia teismą // Teisė. 1922. Nr. 1.
5. Steigiamojo Seimo darbai. 193 pos. 1922 m. balandžio 5 d.
6. Steigiamojo Seimo darbai. 176 pos. 1922 m. vasario 24 d.
7. Žilys J. Konstitucinis Teismas – teisinės ir istorinės prielaidos. – Vilnius, 2001.
8. Lietuvos valstybinės teisės paskaitų, doc. A. Tumėno skaitytų 1927/1928 m. m., santrauka // LCVA, f. 1557, ap. 1, b. 73.
9. Römeris M. Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose. – Kaunas, 1931.
10. Römeris M. Administracinis teismas. – Kaunas, 1928.
11. Römeris M. Teisinės valstybės organizacija // Lietuvos universitetas 1927–1928 mokslo metais (1927.IX.15–1928.II.16). – Kaunas, 1928.
12. Konstitucijos 1937 m. balandžio 10 d. projektas // LCVA, f. 923, ap. 1, b. 943.
13. Konstitucijos rengimo medžiaga // LCVA, f. 923, ap. 1, b. 898.
14. Konstitucijos 1937 m. kovo 6 d. projektas // LCVA, f. 923, ap. 1, b. 943.
15. Dirmeikis B. T. Seimas 1938 m. Konstitucijoj // Vairas. 1939. Nr. 19.
16. Naujoji Lietuvos Konstitucija // Savivaldybė. 1938. Nr. 2.
17. Dirmeikis B. T. Vyriausybė 1938 m. Konstitucijoje // Vairas. 1939. Nr. 18.
18. Gražiškis P. Tautinė linkmė naujos Konstitucijos projekte // Lietuvos aidas. 1938. Nr. 26.
19. Naujoji Lietuvos Konstitucija pilniau ir tobuliau aprėpia visas valstybės gyvenimo sritis (straipsnio tekstas, autorius nenurodytas) // LCVA, f. 377, ap. 10, b. 142.
20. Seimo stenogramos. Trečioji nepaprastoji sesija, 87/9 pos., 1938 m. gegužės 12 d.



## ***Modelling the Constitutional Court in the Proposed Constitution of Lithuania of 1938***

***Prof. Habil. Dr. Mindaugas Maksimaitis***  
*Law University of Lithuania*

***Keywords:*** constitution, law, court.

### **SUMMARY**

*Further to recent investigations into archive materials, this article seeks to update the notion of Lithuanian legal literature, stating that during the period between the two World Wars the constitutional jurisprudence remained at the theoretical level.*

*The Lithuanian Constitution of 1922, declaring that laws in conflict with constitution ceased to have effect, did not provide for a mechanism to ensure the lively functioning of this principle. The commission responsible for drafting the constitution limited themselves to the constitutional provisions binding the Seimas to abstain from passing laws in conflict with the Constitution, the President – to safeguard the Constitution by not proclaiming the laws in conflict with the Constitution, the Cabinet and the Ministers – to implement the Constitution by not cosigning the laws in conflict with the Constitution.*

*Professor M. Romeris, who actively supported the idea of the Constitutional Court, expressed his belief that it was too early to establish such an institution due to the yet undeveloped constitutional system. According to him, the Constitutional Court was the “institution suitable to safeguard the constitutionality which was calm and shielded from storms”.*

*Nevertheless, while drafting the proposal of the new Constitution in the end of the 4th decade, it was decided to establish the Constitutional Court. The rules regulating the composition of the Constitutional Court, indicating the individuals possessing the right to apply to this Court as well as subjects admissible for investigation and eventual consequences of Constitutional Court decisions were included into the proposal. In fact, after some time all the articles intended to or even touching upon the Constitutional Court were withdrawn from the proposal.*

*Consequently the idea of the Constitutional justice was rejected due to its inconsistency with authoritarian basics of the Constitution: since the legislation was attached to the competence of the President of Republic, the work of the Constitutional Court controlling the quality of laws would have inevitably infringed the wide authority and power of the head of the state.*

